

Annales Alamannici a. 863: „gens Hunorum”.
Etelközi magyarok vagy avarok avagy bolgárok ?

1. Az Alemann Évkönyveknek a 863. évi bejegyzése a következő: „gens Hunorum christianitatis nomen aggressa est.”¹ A számomra ismert interpretációs kísérletek közül egy vizsgálja egymással szembesítve a különböző nézeteket, de mint látni fogjuk, végül is hibásan választ közülük.² Egy másik pedig úgy fogalmaz, hogy nem állapíthatjuk meg, vajon a lejjebb a 2. illetve 3. pontban ismertetendő szövegértelmezés közül melyiket fogadja el. Sőt még egy számomra esetleg nem ismert történelmi magyarázat is lebeghetett a szótáríró szeme előtt.³

A többi esetben a modern interpretálók lényegében apodiktikusan, mélyebbre hatoló érvelés nélkül foglalnak állást. Egy vonatkozásban persze érthető és indokolt az érvelés mellőzése: 863-ban valódi hunok, Attila népének leszármazottai biztosan nem éltek már a Keleti Frank Birodalom krónikáinak a horizontján belül. A latin *Hunus* archaizáló elnevezésként⁴ egy steppei eredetű lovas nomád népet jelölhetett. De melyiket?

2. A keleti frankok történetének utólérhetetlen tájékozottságú feldolgozója, E. Dümmler három kötetes klasszikus monográfiájában az *Annales Alamannici* ben-

¹ W. LENDI, Untersuchungen zur frühalemannischen Annalistik. Die Murbacher Annalen mit Edition (Scriinium Friburgense I.). Freiburg Schweiz 1971, 180. 1971 előtt a kutatók általában G. Pertz szövegközlését használták: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores in folio I. Hannoverae 1826, 50 vö. 66, 76. L. még lejjebb 14. jegyzetet.

² S. SZÁDECZKY-KARDOSS, Über etliche Quellen der awarischen Geschichte des neunten Jahrhunderts. „Les questions fondamentales du peuplement du Bassin des Carpathes du VIIIe au Xe siècle” (Bulletin de l’Académie Hongroise des Sciences [Institut Archéologique] Supplément 1.). Budapest 1972, 116-117, 121-122. A cikk szóbeli előadására Szegeden egy 1971. április 27-29 napjain megtartott nemzetközi tudományos konferencián került sor, amelyet az „Union Internationale Archéologique Slave” rendezett. L. még S. SZÁDECZKY-KARDOSS, Avarica. Über die Awarengeschichte und ihre Quellen. Mit Beiträgen von T. Olajos. Szeged 1986, 120, 138, 140.

³ Mittellateinische Wörterbuch bis zum ausgehenden 12. Jahrhundert. Band I. Redigiert von O. PRINZ. Berlin 1967, 381.

⁴ L. egyebek mellett GY. MORAVCSIK, Klassizismus in der byzantinischen Geschichtsschreibung. Polychronion. Festschrift F. Dölger z. 75. Geburtstag. Heidelberg 1966, 366-377. A korai középkori latin nyelvű történetírásban az archaizálás éppen olyan mint a bizánci historikusoknál. A Hun(n)i ugyanígy szolgál steppei nomádok jelölésére mint az Οὐννοι népnév.

nünket foglalkoztató passzusát az *Annales Bertiniani auctore Hincmaro*⁵ 862. évi bejegyzésével hozza összefüggésbe, amely utóbbi híradás egyebek mellett az *Ungri* népről is szól.⁶ Így tehát az *Ungri* és a *gens Hunorum* egyazon nációra, a magyarokra vonatkozna.⁷ Ezt a felfogást képviseli mások mellett a korai magyarság történeti forrásainak legjelentősebb összegyűjtője, Gombos F. Albin is.⁸

A Karoling-kori eseményeket tárgyaló évkönyvekben nem példátlan, hogy az egyébként történetileg hiteles közlés nem a megfelelő évszám alatt olvasható. Egy évnvi ilyen ante- vagy posztdatalás önmagában véve egyáltalán nem meglepő és nem perdöntő. Így eleve elvetni a két kiváló szakember értelmezését, hogy tudnillik az *Annales Bertiniani* 862-es és az *Annales Alamannici* 863-as bejegyzése egyazon támadásról szól, nem indokolt.⁹ S az *Ungri* a Frank Birodalom írástudóinál, steppei eredetű lovas nomád nép lévén, jelölhető volt a „*gens Hunorum*” kifejezéssel. Ha mi most mégis elutasítjuk az ilyen interpretációt, ez azért van, mert a lejjebb az 5. pontban ismertetendő szövegértelmezés ennél jóval plauzibilisebb.

3. Szádeczky-Kardoss Samu egy 1972-ben megjelent értekezésében a „*christianitatis nomen*” kifejezést a keleti Frank Birodalom keresztény lakosságára vonatkoztatta, amelybe beletartoztak a frank uralom alá vetett és megkeresztelkedett dunántúli avarok is.¹⁰ A „*gens Hunorum*” szavakat pedig az „avarok puszt-

⁵ *Annales Bertiniani* a. 741-882: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores in folio I. Hannoverae 1826, 458; *Annales Bertiniani* rec. G. WAITZ in: MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Hannovaerae 1883, 60.

⁶ A kutatók többsége az *Annales Bertiniani* Hincmar tollából származó részében (a. 862) említett *Ungri* népnévet a Kárpátoktól keletre nomadizáló magyarokra vonatkoztatja; l. legutóbb MAKK F., A turulmadártól a kettőskeresztig. Szeged 1998, 45-58. UNGVÁRY J., „...qui Ungri vocantur”. Magyar Nyelv 113 (1997) 441-445 szerint viszont az itteni *Ungri* egy már korábban a Frank Birodalom keleti peremén megtelepedett népességet jelöl.

⁷ E. DÜMMLER, Geschichte der Ostfränkischen Reiches II. Leipzig 1887 (Nachdruck: 1960), 37.

⁸ A. F. GOMBOS, Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI. Tomus I., Budapestini 1937, 91, 212 („*Annales Weingartenses ... Quae annis 863-899 coniuncta de Hungaris dicuntur, ad verbum ex Annalibus Alamannicis recepta sunt*”).

⁹ Például Nagy Károly 791-es személyesen a pannoniai avarok ellen vezetett hadjárata nem a 791. évhez van bejegyezve a következő „*Annales*”-ekben: Admuntenses, Colbacenses, Colonienses, Sancti Dionysii, S. Benigni Diviosensis, Dorenses, Gemmeticenses, Sancti Germani minores, Hildesheimenses, Lamperti Hersfeldensis, Lundenses, Mellicenses, Mosellani, Uticenses.

¹⁰ L. feljebb a 2. jegyzetet.

táinak” pogány nomádjaira¹¹ értette, vagy legalábbis valószínűnek ítélte ennek a történeti interpretációnak a helytállóságát. Azt állította, hogy a hun népvét a Karoling-kor írói rendkívül gyakran használták az avarok jelölésére; ugyanez a bolgárok vonatkozásában nem látszott megállapíthatónak.¹² Az utóbbi elgondolásával nem állt egyedül: Nagy Károly és az avarok kapcsolatának a tudós feldolgozója, Deér József szintén egyenlőségjelet tesz a „gens Hunorum” és az avarok közé (lásd a következő, 4. pontot).

Az előzőekben megtárgyaltakon kívül még egy tény szólt a most ismertetett interpretáció mellett. Az O. Prinz szerkesztette középlatin szótár az Annales Alamannici 863. évi bejegyzését iskolapéldaként használja az *aggredior* ige „megtámad” („angreifen”) értelmezésének az illusztrálásánál.¹³ Csakhogy a tekintélyes szakemberek munkájával összeállított szótárnak ez az eljárása tévesnek, félrevezetőnek bizonyul.

4. Deér József úgy véli, hogy a „*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*” 6. fejezete¹⁴ nem jelenti az összes, Pannoniában frank uralom alá vetett és a salzburgi egyházi *iurisdiction* alá rendelt avarnak a Nagy Károly hódítása nyomán történt megkeresztelését–megkeresztelkedését. „Von einer nur straffer organisierten und wirksamen Mission kann vor etwa 840 keine Rede sein. ... eine allein-stehende Nachricht spricht erst zum Jahre 863 von der Bekehrung der *gens Hunorum*”.¹⁵

¹¹ Regino abbas Prumiensis, *Chronicon* a. 889: „*Avarum solitudines*” (Rec. F. KURZE: MGH *Scriptores rerum Germanicarum* [50] Hannoverae 1890, 132).

¹² Példák hosszú-hosszú sora olvasható az avar=hun népnévhasználatra a következő forrásgyűjteményben: *Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa*. Hrsg. J. FERLUGA, M. HELLMANN, H. LUDAT. Redaktion N. OTTO, D. WOJTECKI. Serie A: *Lateinische Namen bis 900 I.*, Wiesbaden 1977, 187-283, 403-408. *Glossar ... II.*, Wiesbaden 1982, 190-262, 401-407. A szóban forgó forrásgyűjtemény átolvasása azt mutatja, hogy a bolgár=hun népnévhasználat a Karoling korra vonatkozó latin kútfőkben vagy egyáltalán nem fordul elő, vagy olyan ritka, mint a fehér holló.

¹³ L. feljebb a 3. jegyzetet.

¹⁴ F. LOŠEK, *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Bischofs Theotmar von Salzburg*. Hannover 1997, 108-113; H. WOLFRAM, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Wien-Köln-Graz 1979, 44-46.

¹⁵ J. DEÉR, *Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches in: W. BRAUNFELS* (Red.), *Karl der Grosse I.* Düsseldorf 1966, 787. Deér nem közvetlenül az *Annales Alamannici*-t idézi, hanem az *Annales Sangallenses maiores*-t. Ez utóbbi azonban a 709-918 évi bejegyzéseit az Alemann *Évkönyvekből* írta ki; a 863-as bejegyzés esetében a szöveg átvétele szó szerinti. Hogy a Sankt Galleni *Évkönyvek* első része nem egyéb, mint az Alemann *Évkönyvek* másolata, ezt az idevágó szakmunkák

Hogy a frank uralom alá vetett Pannoniában bujkálhatott még itt-ott hosszabb ideig pogány hiten maradt jelentéktelen lélekszámú avar szórvány, ez nem zárható ki.¹⁶ De hogy 863-ban tömeges térítésre lett volna szükség, ez teljesen elvethető feltételezés. Aki Alcuin leveleinek az avarországi misszióról szóló passzusait és még néhány korabeli hasonló híradást elolvas, az meggyőződhet róla, hogy Nagy Károly papjai alapos tömegtérítést végeztek.¹⁷ Hogy sokatmondó hazai történeti analógiával szolgáljak: a magyar nép és uralkodója Géza nagyfejedelem uralmának utolsó szakaszában s főleg Szent István idején keresztelkedett meg. A Vata színre lépéséig bujkáló pogány szórványok felszámolása nem a megtérést és megtérítést jelentette, hanem legfeljebb egy pogánylázadás leverését.

5. Feljebb a 2. és a 3. pontokban megbeszélte interpretációk abból indultak ki, hogy az adott összefüggésben az *aggredior* ige jelentése „megtámad”. Szádeczky-Kardoss S. azért járt el így, mert hitelt adott az 1971. évi előadásakor egészen friss, a tudomány akkor legújabb álláspontját közvetítő szótár nyomatékos megállapításának.¹⁸

Az *aggredior* ige etimológiájának megfelelő alapjelentése azonban „oda- illetve közelép, (meg)közelít”.¹⁹ Az átvitt jelentést a szövegösszefüggésből olvashatjuk ki. Ha ellenséges szándékkal történik a közeledés, akkor a fordítás „(meg)támad”, „megtámadni készül”.²⁰ Ha viszont jószándékú, barátságos, vonzó a közeledés, akkor a magyarba való ártületés ilyesmi lehet: „oldalára áll”, „csatlakozik”, „egyesül” vagy „egyesülni készül”.²¹ Az *Annales Alamannici* bennünket foglalkoztató mondatával egyező tartalmú évkönyvbejegyzés számos más

tanulmányait összegezve tömören közli a Repertorium fontium historiae medii aevi primum ab Augusto POTTHAST digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum II. Fontes A-B, Romae 1967, 332: „Annales Sangallenses maiores (St. Gallen). A. 709-918 iuxta Annales Alamannicos”. L. még feljebb az 1. jegyzetet.

¹⁶ A *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 3. fejezete szerint 870 táján kizárólag csak megkeresztelkedett avarok éltek a Frank Birodalom területén; a pogányokat kiűldözték. S e híradás feltétlen hitelt érdemel, hiszen a salzburgi érsekség papjai, akik közé a *Conversio* című „fehérkönyv” szerzője is tartozott, pontosan tudták, hogy mely népek élnek egyházmegyéjükben.

¹⁷ SZÁDECZKY-KARDOSS S., Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig. Die Quellen der Awarengeschichte von 557 bis 806. Társ szerző FARKAS CS. Munkatársak: BORSOS M., CSILLIK É., MAKK F., OLAJOS T., Budapest 1998, 285-307.

¹⁸ L. feljebb a 3. jegyzetet és a 12. jegyzetbe tartozó mondatokat a szövegben.

¹⁹ Oxford Latin Dictionary. Edited by P. G. W. GLARE, Oxford (1968-)1982, 84 (a továbbiakban OLD). „To go or advance (towards a place); ... approach, accost .. to set about (a task, etc.), start on, undertake ... attempt, proceed, begin.”

²⁰ OLD 84: „To approach with hostile intent, assault, attack ... to confront menacingly ...to try to damage”.

²¹ OLD 84: „To go up to (a person) in order to speak to him, etc., approach, accost.”

Karoling-kori történeti munkában is olvasható. S ezek tetemes része az Alemann Évkönyvekkel azonos eredetű és egyforma szövegezésű.²² Az ilyenek természetesen önmagukban nem adhatnak biztos választ arra a kérdésre, hogy vajon a „gens Hunorum” magyarokra, vagy avarokra utal-e, avagy esetleg egy másik steppei eredetű lovas nomád nép jelölésére szolgál.

Egy olyan steppei származású s eredetileg lovas nomád életmódú náción él a frank évkönyvírók látóhatásán belül, amelynek uralkodója népével együtt éppen a 860-as évtized derekán készülni megterti és aztán meg is keresztelkedik, s ez Bo(go)ris és a bolgárság.

Szerencsére akad egy olyan egykorú vagy közel egykorú forrásból merítő híradás, amelyiknek a fogalmazása nem hagy kétséget afelől, hogy az Annales Alamannici 863-as bejegyzésével („gens Hunorum christianitatis nomen aggressa est”) azonos tárgyú, ám a „gens Hunorum” szavaknál egyértelműbben vall a szóban forgó népről (a releváns szavakat kiemelem az idézetben): „G e n s V u l g a r o r u m a d C h r i s t i f i d e m c o n v e r t i t u r . C u i u s g e n t i s r e x t a n t a p e r f e c t i o n e c h r i s t i a n i t a t i s n o m e n s u s c e p i t , u t d i e b u s r e g i s o r n a m e n t i s i n d u t u s c o r a m p o p u l o p r o c e d e r e t , n o c t i b u s v e r o s a c c o i n d u t u s i n e c c l e s i a s u p e r p a v i m e n t u m c i l i c i o s u b s t r a t o i n o r a t i o n e p e r n o c t a r e t .” Ez áll az Annales Einsidlenses 868. évi bejegyzésében.²³ Így megvan a válasz a cikkünk címében felvetett kérdésre: az Annales Alamannici „gens Hunorum” szavai minden valószínűség szerint a bolgárok népét jelölik.²⁴

Meglepő viszont, hogy a bolgár tudósok, akik népük történetének görög és latin nyelvű forrásait nagy gonddal a Fontes Historiae Bulgaricae (Fontes Latini és Fontes Graeci) kötetekben összegyűjtötték, nem vették észre azt, hogy a „gens Hunorum” kifejezés a szóban forgó forrásokban a bolgárok jelölésére szolgált.²⁵

²² Herimanni Aug. Chronicon a. 863 (MGH Scriptorum V., 106): *Nonnulli ex Hunis christiani effecti sunt*; Ekkehardi Chronicon Wirzburgense a. 865 (MGH Scriptorum VI., 28, 172): *Huni christianitatis nomen aggressi sunt*; Annalista Saxo a. 865 (MGH Scriptorum VI 578): *Hunni christianitatis nomen aggressi sunt*; Annales Mellicenses a. 862 (MGH Scriptorum IX., 496): *Huni christianitatis nomen aggressi sunt*; Annales Palidenses a. 863 (MGH Scriptorum XVI., 59): *Huni christianitatem susceperunt*.

²³ Annales Einsidlenses. Rec. G. Pertz: Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum III. Hannoverae 1839, 140. Ugyanitt a 863. év bejegyzése a „Huni ad fidem convertitur” mondattal kezdődik.

²⁴ ALFÖLDI A., A kereszténység nyomai Pannoniában a népvándorlás korában in: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk.: SERÉDI J., Budapest 1938 (Reprint 1988), 42 n. 5 már utalt erre a lehetőségre.

²⁵ Fontes Historiae Bulgaricae XXII. Fontes Graeci Historiae Bulgaricae. Tomus X. Serdicae 1980, 412.

TERÉZ OLAJOS

Annales Alamannici a. 863: „gens Hunorum”.
Hongrois d'Etelköz ou Avars ou bien Bulgares ?

Concernant l'an 863 les Annales Alémaniques contiennent l'annotation suivante: „*gens Hunorum christianitatis nomen aggressa est*”. En la mettant en rapport avec l'annotation de l'an 862 des *Annales Bertiniani* qui parle, entre autres, des *Ungri*, la plupart des médiévistes (comme p. ex. E. Dümmler, F. A. Gombos) identifient la *gens Hunorum* avec les Hongrois d'Etelköz. Par contre, certains spécialistes (p. ex. J. Deér, S. Szádeczky-Kardoss) interprètent ce peuple hunnique comme des Avars.

Étant donné que le verbe latin *aggredior* a non seulement le sens „attaquer”, „agresser”, mais aussi „se rallier”, „s'associer”, „se réunir”, „se joindre”, l'annaliste pouvait parler ici d'un peuple d'origine steppique (Hunni) qui fut évangélisé au milieu des années 860. A l'horizon des annalistes francs ce peuple pouvait bien être le bulgare. De plus, dans les *Annales Einsidlenses* (a. 868) on peut lire les suivants: „*Gens Vulgarorum ad Christi fidem convertitur. Cuius gentis rex tanta perfectione christianitatis nomen suscepit, ut diebus regis ornamentis indutus coram populo procederet, noctibus vero sacco indutus in ecclesia super pavimentum cilicio substrato in oratione pernoctaret.*”